

Olga Miriam Przybyłowicz

Rachunki za pogrzeby siostr norbertanek klasztora na Zwierzyńcu (XVII–XVIII wiek)

Rachunkowość instytucji kościelnych, a szczególnie klasztorów, jest jednym z najslabiej poznanych zagadnień gospodarczych na ziemiach polskich¹. O ile w odniesieniu do epoki średniowiecza na taki stan rzeczy wpływ ma baza źródłowa, zachowana w pojedynczych rękopisach, o tyle w epoce nowożytnej liczba produkowanych przez klasztory oraz kler świecki i zachowanych do naszych czasów ksiąg dochodów — perceptów i wydatków — expensów jest bardzo liczna². Jest to tym bardziej imponujące, jeśli weźmie się pod uwagę, iż rachunki przedkładano zwierzchnikom zakonnym i wizytatorom, zaś po ich skwitowaniu nie stanowiły wartości, tak jak dokumenty sądowe bądź umowy w sprawach gospodarczych³. Natomiast liczba publikacji jest dość skromna⁴. Tylko niewielki jej procent stanowią prace poświęcone buchalterii klasz-

¹ M. Derwich, *Stan i potrzeby badań nad wspólnotami monastycznymi w Polsce średniowiecznej*, „Nasza Przeszłość”, t. 89, 1998, s. 5–65.

² Na przykład w Archiwum Państwowym w Krakowie (dalej cyt.: APKra.) znajduje się m.in. kolekcja 55 ksiąg szpitala braci oraz siostr św. Ducha de Saxia, w tym najstarsze rachunki z drugiej połowy XVI w., APKra., sygn. 3397a Regestr wydania i przyjęcia na szpital Świętego Ducha tego roku 1561, sygn. 3398 Registry szpitalne św. Ducha 3.1.1562–31.12 1562, sygn. 3399 Regestra szpitalne św. Ducha 1595–1596, kolejne sygn. 3400–3410 Regestra hospitalis s. Spiritus de Saxia z lat 1601–1613 (ciągłe), sygn. 3411–3452 Regestra hospitalis s. Spiritus de Saxia z lat 1617 do 1812–1817. Blisko sto ksiąg dochodów i rozchodów zachowało się z klasztoru augustianów w Krakowie, *Katalog archiwum OO. Augustianów w Krakowie 1299–1950*, oprac. W. Kolak, K. Jelonek-Litewka, Kraków 1996, sygn. Aug. 589–686, s. 172–187; W. Kolak, *Rachunki klasztoru augustianów z Krakowa z okresu okupacji szwedzkiej 1655–1657*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 8, 2002, s. 105–131; tenże, *Dary królewskie dla kościoła i klasztoru Augustianów w Krakowie*, tamże, t. 7, 2001, s. 133–143. W archiwum klarysek w Krakowie znajduje się 96 ksiąg z lat 1651–1800, w tym ciągle rachunki z lat 1706–1800. W Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie — 10 ksiąg rachunkowych klarysek gnieźnieńskich, począwszy od najstarszej, rozpoczynającej się w 1613 r., a skończony na końcu XVIII w., w tym ciągle z lat 1666–1786, z przerwą na niespełną dekadę (1756–1764). Zachowały się kompletne informacje o dochodach i przychodach klasztoru, ich strukturze, specyfikacji, a także pośrednie dane pozwalające określić liczebność zgromadzenia, zob. O.M. Przybyłowicz, *Rękopisy klarysek gnieźnieńskich z Archiwum Archidiecezji w Gnieźnie ze szczególnym uwzględnieniem Księgi spraw wszystkich 1609. Stan wiedzy i możliwości badawcze*, [w:] *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych w Wielkopolsce pod rządami pruskimi (do 1871 r.)*, red. M. Derwich (w druku).

³ Takie pokwitowanie bilansu klasztoru z okresu kilku lat, a nawet kilkunastu miesięcy, można znaleźć w księgach rachunkowych klarysek w Gnieźnie. Czynił to wizytator zawsze po stronie przychodów, w księgach prowadzonych obustronnie, podając sumy perceptów i expensów, por. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAGniez.), Akta Kapituły, sygn. ACap. B 804 do 817, np. B 804 Regestra wziętków konwentu gnieźnieńskiego W. PP. Zakonnice S.M. Klary 1666 do 1678, k. 42, 43, 64, 77, 129, 153, 171 wpisy wizytatorów potwierdzających rozliczenia.

⁴ Dotyczą przede wszystkim uposażenia i prokuratorów generalnych kapituł, w mniejszym stopniu są to studia źródłoznawcze: I. Skierska, *Finanse kustosa gnieźnieńskiego Wojciecha Skóry*, [w:] *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w 65 rocznicę urodzin*, red. T. Jasiński, T. Jurek, J. M. Piskorski, Poznań 1997, s. 379–394; tejsze, *Ornaty, sierpy i węgiel. O rachunkach łączącej kapituły kolegiackiej w pierwszej połowie XV wieku*, [w:] *Ecclesia — kultura — potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Krasa,

tornej⁵, w tym edycji źródłowej⁶, zaś wiele spośród nich dotyczy szpitali prowadzonych przez zakonników i zakonnice⁷. Oprócz edycji źródłowej rachunków augustianów krakowskich, wydano drukiem fragment rozliczeń klarysek sądeckich. Rachunki wykorzystała obficie Anna Szylar, pisząc o gospodarstwie benedyktynek sandomierskich, ich kuchni i lecznictwie klasztoru założonego w 1615 r., oraz znacznie mniej Małgorzata Borkowska OSB⁸. Ostatnio zainteresowali się tym typem źródeł Maciej Zdanek i Patrycja Gąsiorowska oraz pisząca te słowa⁹.

A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Lublin 2006, s. 169–184, tam literatura przedmiotu; A. Kowalska, *Wydatki kapituły łęczyckiej na rzecz kolegiaty w świetle not prokuratorów (1406–1419)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia historica”, t. LXXII, 2001, s. 49–62; M. Koczerska, *Rachunki kapituły krakowskiej z początku XVI wieku — analiza zawartości pierwszej zachowanej księgi*, [w:] *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzki, Warszawa 2010, s. 258–275. O finansach plebańskich zob. A. Radziwiński, *Piętnastowieczne rachunki plebanów z Torunia i Brodnicy jako źródło do badania dziejów parafii w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, „Roczniki Humanistyczne”, t. XLVIII, 2000, z. 2, s. 473–482; tenże, *Rachunki plebana kościoła parafialnego św. Janów w Starym Mieście Torunia z lat 1445–1446*, „Roczniki Historyczne”, t. LXIX, 2003, s. 160–188; tenże, *Przy stole Jana von Ast — plebana św. Janów w Starym Mieście Torunia*, [w:] *Wyposażenie wnętrz w średniowieczu. Materiały z VII Sesji Naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności*, red. J. Olczak, *Archaeologia Historica Polona*, t. 14, Toruń 2004, s. 157–172; *Rationes Zbignei a Nasięchowice archidiaconi Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. V, Lwów 1888, s. 917–926.

⁵ W. Urban, *Życie klasztoru paulinów na Kazimierskiej Skalce w świetle rachunków z lat 1657–1674*, „Studia Claromontana”, t. 13, 1993, s. 345–364; J. Niklewska, *Nowy nabytek Muzeum Historycznego m. st. Warszawy — księga rachunkowa warszawskiego klasztoru OO. Augustianów (połowa XV–lata sześćdziesiąte XVII w.)*, „Rocznik Warszawski”, t. XXVIII, 1998, s. 323–331; tejsze, „Tabula censuum” warszawskiego klasztoru augustianów św. Marcina jako źródło do poznania siedemnastowiecznych dochodów klasztoru, „Almanach Muzealny”, t. 2, 1999, s. 85–99; R. Żerelik, *Ze studiów nad uposażeniem klasztoru cystersów w Henrykowie w średniowieczu, rejestr czynszów opactwa z pierwszej połowy XIV wieku*, [w:] *Viae historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia”, t. CLII, 2001, s. 70–77.

⁶ *Dochody i wydatki konwentu braci eremitów św. Augustyna przy kościele św. Katarzyny w Kazimierzu*, wyd. K. Jelonek-Litewka, W. Kolak, Cz. Pirożyński, Z. Wojas, t. 1–2, Kraków 2002–2004. To najstarsza, z lat 1502–1508 księga przechowywana w APKrak.; *Arendy klasztoru starsądeckiego w XVI–XVII wieku*, wyd. J. Sygański, Lwów 1904, s. 127–133; *Wydatki miesięczne klasztoru starsądeckiego 1740–1741*.

⁷ M. Słoń, *Ludzie z rachunków klasztornych. Przykład szpitala św. Ducha we Wrocławiu*, [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996 [druk 1997], s. 445–452; tenże, *Średniowieczne rachunki szpitali wrocławskich*, „Kwartalnik Historyczny”, t. CV, 1998, nr 2, s. 17–32; tenże, *Blisko źródła czy czytelnika? Refleksje na marginesie edycji rachunków szpitalnych z 1495 r.*, „Studia Źródłoznawcze”, t. XLV, 2007, s. 244, s. 65–70, M. Słoń, U. Sowina, *Die Badestube des Heilig-Geist-Spitals zu Breslau*, [w:] *Quellen zur europäischen Spitalgeschichte in Mittelalter und Früher Neuzeit. Sources for the History of Hospitals in Medieval and Early Modern Europe*, red. M. Scheutz, A. Sommerlechner, H. Weigl, A. S. Weiß, Wien–München 2010, s. 563–580; *Najstarsze księgi rachunkowe szpitali gdańskich. Księga rachunkowa szpitala Bożego Ciała (l. 1580–1581)*, księga rachunkowa zjednoczonych szpitali św. Ducha i św. Elżbiety (l. 1585–1593), oprac. i wyd. A. Szarszewski, Toruń 2005.

⁸ A. Szylar, *Gospodarowanie benedyktynek sandomierskich*, Tarnobrzeg 2008; tejsze, *Rzecz o tym, jak benedyktyнки kuchnię prowadziły*, „Nasza Przeszość”, t. 103, 2005, s. 198–224; tejsze, *Działalność handlowa benedyktynek sandomierskich*, „Studia Historyczne”, R. XLVIII, 2005, z. 2, s. 167–189; tejsze, *Lecznictwo w klasztorze benedyktynek w Sandomierzu*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica II”, Kraków 2003, s. 284–288. M. Borkowska, *Źródła do badań nad stanem majątkowym klasztorów żeńskich w Polsce w XVII–XVIII w.*, „Kw.HKM”, R. XL, 1992, nr 1, s. 33–39. M. Borkowska OSB, *Rachunki benedyktynek kowieńskich*, „Nasza Przeszość”, t. 106, 2006 s. 261–278.

⁹ M. Zdanek, *Dochody dominikanów krakowskich w I. połowie XVI w.*, [w:] *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długolecki, T. Gałuszka, R. Kubicki, A. Zajchowska, Kraków 2011, s. 259–271; P. Gąsiorowska, *Rola księgi klarysek krakowskich w zarządzaniu majątkiem ziemskim do końca XVIII w.*, [w:] *Inter oeconomiam...*, s. 537–557; O.M. Przybyłowicz, *Rachunki klasztorne jako źródło do poznania realiów życia klasztornego. Najstarsza zachowana księga rachunkowa klarysek ze Starego Sącza*, [w:] *Realia życia codziennego w Europie Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2011, s. 197–220; tejsze, *Jak panny zakonne rozliczały się. Księgi rachunkowe jako źródło do badań nad polskimi klasztorami żeńskimi w XVI–XVIII w.*, [w:] *Klasztor w gospodarce średniowiecznej i nowożytnej*, red. M. Derwich, Wrocław 2013, s. 101–114.

Literatura zachodnia, choć bogatsza, także nie rozpoznała tematu w stopniu wystarczającym¹⁰. Źródła rachunkowe są bez wątpienia wykorzystywane z pożytkiem w badaniach prozopograficznych, co podkreślili Michał T. Gronowski i Anna Pobóg-Lenartowicz¹¹.

W niniejszym artykule pragnę udowodnić, że rachunki pozwalają poznać często niedostępny na podstawie lektury innych archiwaliów mikro- i makroświat danej wspólnoty. Ukazują one nie tylko stan finansowy i gospodarczy, ale także istotne, szczegółowe przejawy i elementy życia codziennego. Jest to niezwykle w przypadku, gdy mamy do czynienia ze wspólnotami klauzurowymi, a takimi była i jest większość konwentów żeńskich, o których niewiele wiadomo. Pozwalają na poznanie sposobu funkcjonowania klasztoru w strukturach społecznych, wspólnocie lokalnej, przynoszą więc informacje, które często nie zachowały się w spuściźnie aktowej czy kronikarskiej, tworzonej subiektywnie „dla pamięci potomnych”¹².

W archiwum norbertanek na Zwierzyńcu, klasztoru założonego i bogato uposażonego przez Jaksę Gryfitę w drugiej połowie XII w.¹³, zachowała się przebogata kolekcja rękopisów rachunkowych. Są to luźne karty różnego rodzaju rozliczeń¹⁴ zgromadzone w dziale D — Dokumenty i akta luźne (w sumie 19 zespołów) oraz umieszczone w dziale E — Inwentarze i rachunki bilanse czynione z urzędnikami klasztornymi i poddanymi¹⁵, rachunki folwarczne¹⁶, zestawienia należności z poszczególnych wsi konwentu,¹⁷ w końcu księgi dochodów i rozchodów za poszczególne lata oraz rozliczenia grup kupowanych i zbywanych produktów, a także *expensa* dotyczące różnych sfer działalności klasztoru¹⁸. W sumie w tym drugim dziale znajduje się blisko 200 zespołów zawierających rozliczenia finansowe do końca XVIII w.¹⁹ Najstarsze są

¹⁰ W najpełniejszej monografii o rachunkowości średniowiecza nieliczne wzmianki o klasztornej ekonomii, przede wszystkim tematyka rachunkowości handlowej i kredytowej, F. Melis, *Documenti per la storia economica dei secoli XIII–XVI*, Firenze 1972. W bibliograficznym artykule Florenta Cyglera nie ma ani jednego odniesienia do interesującego mnie tematu, F. Cygler, *Bibliografia komentowana wybranych zagranicznych studiów nt. średniowiecznych mendikantów w perspektywie zagadnień ekonomicznych*, [w:] *Inter oeconomiam...*, s. 17–32.

¹¹ T.M. Gronowski OSB, *Zwyczajny klasztor, zwyczajni mnisi. Wspólnota tyńska w średniowieczu*, Kraków 2007 (korzysta z rachunków z pierwszej połowy XVI w. przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej); A. Pobóg-Lenartowicz, *A czyni ich były liczne i godne pamięci. Konwent klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu*, Opole 2007; tejsze, *Uposażenie i działalność gospodarza kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w.*, Opole 1994 (wykorzystuje rachunki znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu z lat 1250–1683).

¹² Charakterystyka tego typu źródła w: A. Szylar, *Kronika bernardynek lubelskich 1618–1885*, Lublin 2009, s. 15–19.

¹³ K. Kramarska-Anyszek, *Dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Krakowie na Zwierzyńcu do roku 1840*, „Nasza Przeszłość”, t. 47, 1977, s. 5–169; J. Rajman, *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich*, Kraków 1993, s. 35–38.

¹⁴ Archiwum Klasztoru SS Norbertanek na Zwierzyńcu (dalej cyt.: AKNZwierz.), dział D Dokumenty i akta luźne, sygnatury od 106/1 do 106/4 oraz 107–108 i 108/1–6, 110/3 do 9. Porządkowaniem archiwum zajęła się i nowy katalog tymczasowy opracowała Monika Andrasz-Mrozek z Archiwum Państwowego w Krakowie. Dziękuję za udostępnianie archiwaliów Matce Ksieni Norbertanek Pauli Torczyńskiej.

¹⁵ AKNZwierz., dział E sygn. 112–129, 131, 133, 134/1–2, 135–137, 140, 148/12.

¹⁶ AKNZwierz., dział E sygn. 148/9–10, 149–157, 158/3, 5–6, 9, 159–219, 305/5. Ciągłe roczne bądź półroczne od 1749 roku do 1800 roku; Osborne dział E sygn. 220–252 z lat 1764–1800 ciągle jedynie bez roku, 1766 np. 232 Rachunki roczne z bydła wszelkiego inwentarskiego i przychowku, z paktu od krów pozytywnych podług lustracji świętojańskich, oddawkowego i od gadziny inwentarskiej, przychowkowego, tudzież z kapłonów, jaj czynszowych od gromad wsiów kur danych i od bydła spasných należących po dobrach prześwieznego Konwentu Zwierzynieckiego z roku 1778mego czynione.

¹⁷ AKNZwierz., dział E sygn. 148/9, 158/2, 273–300, 308/1–10, 309/1–3 (za lata 1799–1802). Kolejne, których już nie wymieniam, z XIX w.

¹⁸ AKNZwierz., dział D sygn. 106/1 Kościół zwierzyniecki — rejestr ołtarza, kontrakty dot. prac remontowych i restauracyjnych, rejestr robót ślusarskich, rozliczenie robót złotniczych, rachunek (1729–1788).

¹⁹ AKNZwierz., dział E sygn. od 111 do 307. Nie jest to liczba bezwzględna, gdyż w niektórych z nich, jak np. sygn. 148, znajduje się 12 poztytów dotyczących różnych rozliczeń. Znajdują się wśród nich tzw. rachunki świętojańskie, czyli rozliczenia z rządcami folwarków.

„Ekspensa pieniędzy klasztornych, które się poczynają dnia 16 aprilis po śmierci p. ksieni roku pańskiego 1662. Pani ksieni Zapolska nastąpiła na przełożęństwo [...]”²⁰.

Wśród bogatej kolekcji jest wiele rękopisów zawierających ekspensa i percepty produktów żywnościowych ze wsi klasztornych: zbóż²¹, soli²², alkoholu²³, zwierząt hodowlanych i mięsa²⁴, owoców²⁵, oraz samych wydatków na określone cele: „Rejestr płót, żywności, oraz wydatków pieniężnych z lat 1789–1825”²⁶, „Rachunki cegielniane i propinacyjne z lat 1729–1798”²⁷, „Rachunki za lekarstwa za lata 1751–1838”²⁸, w końcu „Rachunki z pogrzebów sióstr za lata 1762–1797”, „Pokwitowania sum i zaproszenia na msze św. za dusze zmarłych sióstr 1726–1825”²⁹. Tym dwóm ostatnim chciałabym poświęcić uwagę.

W rachunkach pogrzebowych znajduje się 16 luźnych kart papierowych różnej wielkości. Jedna z nich dotyczy pośrednio spraw związanych z pożegnaniem zakonnicy — to informacja od dominikanów krakowskich, którzy zawiadomili ksienię, że nie mogli przybyć na mszę świętą u norbertanek, odprawianą za duszę jednej z sióstr. Na pozostałych kartach zapisano wydatki związane z pochówkiem jedenastu norbertanek. W czterech przypadkach zachowały się zaproszenia na uroczystość ostatniego pożegnania wraz z informacją o kwotach przekazanych zgromadzeniu zakonnym jako ofiara za przyjazd do Zwierzynca i odprawienie mszy św. za dusze zmarłych. Są to informacje o wydatkach na pogrzeby ksieni Petroneli Poniatowskiej, propagatorki kultu błogosławionej Bronisławy, zmarłej 4 czerwca 1769 roku³⁰, jej następczyni wybranej jednogłośnie — Wiktorii Teresy Grabkowskiej, zmarłej 5 sierpnia 1774 roku³¹ (dwie karty: jedna z wydatkami, druga to rejestr pozostałych pieniędzy), konwerski Cecylii (bez nazwiska) — chodzi o Kulkiewiczównę, zmarłą 4 marca 1788 roku³², Izabeli Lipskiej, mistrzyni nowicjatu, zmarłej 19 czerwca 1796 roku³³ (dwie karty, w tym jedna z zaproszeniem na pogrzeb dla zakonników z Krakowa), Józefy Jasińskiej, zmarłej 2 kwietnia

²⁰ AKNZwierz., dział E sygn. 111.

²¹ AKNZwierz., dział E sygn. 148/2–4 Regestr ekspensy różnych zbóż Anno Domini 1732, Regestr percepty różnych zbóż Anno Domini 1732 et Anno 1733, Regestr ekspensy in 1733 do pierwszych rachunków należący (wydawanie zboża i innych płodów rolnych do folwarków), sygn. 148/6 Percepta po rachunkach zbóż w roku 1734 czynione Die 29 Novembris, sygn. 148/11 Regestr ekspensy różnego zboża w roku 1737 do ostatnich rachunków należący terażniejszych, sygn. 305/3 Remanent zbożowy, rejestry, tabele, kalkulacje, sumariusz (1748–1799), sygn. 305/4 Remanenty ogólne (zboża, przychody, czynsze, najmy, prowenty 1759–1799).

²² AKNZwierz., dział E sygn. 158/1 Przychód i rozchód płodów rolnych, soli, drzewa i żelaza.

²³ AKNZwierz., dział E sygn. 148/1 Rachunek z gorzałki i pieniędzy z szafarzem czyniony w roku 1731 Die 8 Novembris, sygn. 148/8 Rachunki z p. szafarzem w roku 1734 uczynione pierwsze i drugie terażniejsze w roku 1736 Die 20 maj skończone. Są tu także rachunki pieniężne za wódkę w roku 1732 wydane skończone in Anno 1736, sygn. 158/4 Wyrób piwa i wódki — przychód i rozchód zbóż i siodu oraz piwa i wódki.

²⁴ AKNZwierz., dział E sygn. 158/8 Przychód i rozchód wieprzy i skór — rozliczenia.

²⁵ AKNZwierz., dział E sygn. 305/1 Regestr śliw z sadu pańskiego.

²⁶ AKNZwierz., dział E sygn. 139.

²⁷ AKNZwierz., dział E sygn. 301–302, 305/2.

²⁸ AKNZwierz., dział E sygn. 303.

²⁹ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 oraz sygn. 57/14 Pokwitowania sum i zaproszenia na msze św. za dusze zmarłych sióstr 1726–1825.

³⁰ Spis zakonnicy przyjętych od XII do 1842 r. opracowała na podstawie archiwaliów K. Kramarska-Anyszek, *Dzieje klasztoru PP. Norbertanek*, s. 146–158 (dalej cyt.: K. Kramarska-Anyszek, Spis); z jej pracy korzysta M. Borkowska, *Leksykon zakonnicy polskich epoki przedtrydenckiej*, t. II: *Polska centralna i południowa*, Warszawa 2005, s. 482. Urodzona w 1691 r., urząd ten pełniła od roku 1756.

³¹ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 156; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 482. Urodzona około 1704 r.

³² AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 156; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 485. Urodzona około 1699 r.

³³ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 486. Urodzona ok. 1732 r.

1797 roku (dwie karty, w tym jedna to zaproszenie na pogrzeb dla zakonników z Krakowa)³⁴, Wiktorii Karniowskiej, furtianki, zmarłej 30 grudnia 1797 roku³⁵, Agnieszki Rogawskiej, zakrystianki, zmarłej 25 czerwca 1799 roku³⁶, Wiktorii Mucharskiej, zmarłej 13 grudnia 1780 roku (dwie karty, w tym jedna z zaproszeniem na pogrzeb dla zakonników z Krakowa)³⁷, Marianny Garłoskiej, zmarłej 16 kwietnia 1795 roku³⁸, Elżbiety Cherowiczówny, zmarłej 4 kwietnia 1794 roku³⁹, oraz Teresy Szczepkowskiej, mistrzyni świeckich i dyskretki, zmarłej 12 lutego 1794 roku⁴⁰.

Zachowane akta dotyczą siostr pełniących różnorodne urzędy i miejsca w hierarchii konwentu, od ksieni do konwerski, co skłania do wniosku, że co najmniej od połowy XVIII w. śmierć każdej norbertanki wiązała się ze sporządzeniem notatki o wydatkach na jej pogrzeb. Od początku XVII wieku prowadzono natomiast w klasztorze księgę profesji, z retrospekcją sięgającą ostatniego ćwierćwiecza poprzedniego stulecia, w której notowano także daty zgonów wszystkich siostr oraz kroniki⁴¹. Rozwój pisarstwa zakonnego w XVII w. nie wyklucza więc czynienia pośmiertnych rachunków od tegoż stulecia.

Zachowane informacje z rachunków pozwalają na stwierdzenie, że najczęściej pogrzeb odbywał się w trzecim dniu od śmierci; tak było w przypadku ksieni Grabkowskiej, oraz sióstr Lipskiej, Jasińskiej, Rogawskiej, Mucharskiej i konwerski Kulkiewiczówny⁴². U ksieni Poniatowskiej oraz sióstr Szczepkowskiej i Garłowskiej nie podano daty dziennej pogrzebu, zaś karty dotyczące zakonnicy Karniowskiej i Cherowiczówny wskazują identyczną datę śmierci i pogrzebu.

Najwięcej wydano na pogrzeb ksieni Poniatowskiej: norbertanom do Hebdowa 100 zł plus 54 zł na eskortę, karmelitom na Piasku 100 zł, bernardynom dwa razy po 36 zł, franciszkanom 42 zł, kapeli 36 zł, karmelitom od św. Michała 24 zł⁴³, w końcu zgromadzeniu zwierzyńnickiemu — 26 siostrom po złotym czerwonym, czyli po dukacie, a siedmiu (konwerskom?, nowicjuszkom?) po złotym polskim, co czyni wydatek 120 zł. Ponadto na cytryny i „kucharskie sprawy” — 10 zł, kucharzom 54 zł, zaś na świece do pogrzebu i po uroczystościach aż 108 zł. W sumie wydatki te wyniosły 735 zł. Zapewne inne niż cytryny produkty przezna-

³⁴ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157 jako Jasińska; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 488 także jako Jasińska. Urodzona ok. 1771 r.

³⁵ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 486. W nowicjacie od 1762 r.

³⁶ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 156; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 484. W nowicjacie od 1735, zakrystianka od 1782 r.

³⁷ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157 z błędną datą śmierci 1789; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 486. Urodzona ok. 1743 r.

³⁸ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 487. Urodzona ok. 1761 r.

³⁹ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 156 jako Charewicz; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 484. W nowicjacie od 1740 r.

⁴⁰ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 156 z błędną datą śmierci 1784 r. i nazwiskiem w formie współczesnej Szczepkowska; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 485. W nowicjacie od 1743.

⁴¹ AKNZwierz., sygn. 44 Regestr przyjmowania panien do zakonu Konwentu Zwierzyńnickiego tuż zaraz opisane są czasy śmierci ich [1573–1751], sygn. 45 O fundacji klasztoru Zwierzyńnickiego krótkie opisanie z Kroniki Zakonu naszego Premonstratenskiego. Regestr przyjmowania panien do zakonu Konwentu Zwierzyńnickiego i zaraz opisane czasy śmierci ich. Także i ksieni konwentu zwierzyńnickiego.

⁴² Grabkowska zmarła 5, a 8 sierpnia odbył się pogrzeb; Lipska zmarła 19, a 22 czerwca dokonano pogrzebu; Jasińska zmarła 2, a 4 kwietnia odbył się pogrzeb, Rogawska zmarła 25, a 27 czerwca dokonano pogrzebu, Mucharska zmarła 13, a 15 grudnia odbył się pogrzeb; Kulkiewiczówna zmarła 4, a 6 marca dokonano pogrzebu.

⁴³ Na dole przy pozycjach „jezuitom od S. Macieja i naszym norbertanom” nie zapisano żadnych kwot.

czone do przygotowania poczęstunku po pogrzebie pochodziły z dóbr klasztornych. Wydatki na kucharzy wiązały się najprawdopodobniej z przygotowaniem posiłku dla zaproszonych gości. Na karcie *verso* rozliczenia znalazła się informacja o tym, że po ksieni Poniatowskiej pozostało 6 złotych i 30 groszy, które przeznaczono na zakup wołów ruskich u pana Słowikowskiego. Kupiono dziesięć, pasiono na łakach klasztornych a sprzedano osiem z nich za kwotę 8 złotych 48 groszy.

Znacznie więcej pozycji na liście wydatków zapisano przy pożegnaniu jej następczyni, ksieni Wiktorii Grabkowskiej. Można je podzielić na kilka grup. Liczne wypłaty związane były z wykonaniem trumny: za szalunek na obicie trumny — 39 zł i 6 groszy, za 86 łokci tasiemki — każdy po groszy 14 złotych i 10 groszy, za dziesięć papierów ćwieków — 30 zł, pilarzowi za trumnę — 18, a od jej obicia — 12 zł, od przyniesienia aparatu żałobnego — 8 zł. Te kwoty podsumowano, co dało 121 złotych i 16 groszy.

Drugą grupę stanowiły pieniądze przekazane zgromadzeniom męskim za odprawienie mszy św. i wigilii za duszę zmarłej. I tak: karmelici na Piasku otrzymali 80 zł, franciszkanie 84 zł, augustianie 66 zł, dominikanom dano 70 zł, bernardynom — 88 zł, reformatom (tylko za mszę) — 28 zł, kapucynom (tylko za mszę) — 11 zł, karmelitom bosym (tylko za mszę) — 22 zł, zaś trynitarzom za mszę 8 zł. Osobom, które przysły na mszę, ofiarowano łącznie 11 zł, proboszczowi — 36 zł, księżom spowiednikom (Teodorowi i Ksaweremu) po 18 zł, tyleż samo księdzu Dionizemu kaznodziei, dwóm braciom od św. Norberta — 30 zł, zaś pięciu norbertanom z Hebdowa 40 zł. Po podsumowaniu, uczynionym przez piszącą rachunek, „obsługa duchowa” pożegnania zmarłej pochłonęła 628 zł. Ponadto przeznaczono współsiostrom za modlitwę 36 zł, na sześć świec wydatkowano po 10 zł (w sumie 60) oraz na inne świece — 159 zł, co razem dało 255 zł. To zestawienie sporządziły norbertanki.

Kolejną grupę wydatków stanowiły opłaty dla osób zaangażowanych w ostatnią posługę: kantor, organista i kościelny otrzymali po 5 zł, grabarz — 3 zł, kapela — 18 zł. Na dole karty podsumowano wszystkie wydatki, które wyniosły 1040 złotych i 16 groszy. W żadnych bilansach siostry nie popchnęły błędu. Ponadto, każdej z 36 norbertanek zwierzynieckich dano po czerwonym złotym, czyli 648 zł polskich. Pod tą informacją zapisano, iż „to się czyniło według SP nieboszczki dyspozycji”.

Na innej karcie zamieszczono także rejestr pieniędzy pozostawionych przez zmarłą ksienię: w szkatułce czarnej w kryjówce było 108 (dukatów?), a w woreczku w tejże szkatułce — 46, ponadto tamże 10 dukatów i osiem podwójnych, czyli w sumie 16, zaś w celi w szkatułce — 80. Na pogrzeb pozostawiła 56, a dla zgromadzenia przeznaczyła 40, co po przeliczeniu na złote wyniosło 6408. Expens oddano do zakrytii naprawionej przez zmarłą ksienię za 1620 zł. Na fundację kościoła raclawskiego dano 1000 zł, na pogrzeb ksieni 1000 zł, a na modlitwę zgromadzeniu — 720 zł. Z pieniędzy pozostawionych przez Grabkowską wydano więc 4340 zł, a na „expens” różny pozostało 2068 zł, co skrętnie odnotowały zakonnice. Od tej sumy należy jednak odjąć kolejne wydatki, zapisane na karcie *verso*: na bezkę wina, na rekolekcje, na dwóch doktorów: „panu Becziaremu za wszystkie fatygi i panu Sostakiewiczowi”, do apteki za medykamenty w śmiertelnej chorobie, kuchmistrzowi w obłóczyny, pisarzowi św. Ducha dla moskali. W sumie 774 złote. Pod spodem zanotowano, iż „reszta pokaże się na drobne rozchody”.

Pogrzeby pozostałych sióstr — jak wynika z zachowanych informacji — nie pociągały już za sobą takich wysokich wydatków. Wśród pieniędzy przeznaczonych na ten cel zawsze uwzględniano kwoty przekazywane na msze św. za duszę zmarłej, odprawiane przez zakonników w krakowskich kościołach oraz w świątyni norbertanek (gdzie zawsze odbywała się msza pogrzebowa oraz kolejna — w trzydziestym dniu po zgonie)⁴⁴. Część funduszy przeznaczano

⁴⁴ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 ta pozycja w rachunkach pogrzebowych konwerski Kulkiewiczówny, mistrzyni nowicjatu Lipskiej, zakrystianki Rogawskiej, Garłoskiej.

także dla kantora, organisty, kościelnego i grabarza, a także na wykonanie trumny i oczywiście na świece⁴⁵. Często dawano jałmużnę na rzecz szpitala prowadzonego przez norbertanki. Po śmierci konwerski Kulkiewiczówny dano „babkom” do szpitala siedem złotych — była to kwota najwyższa. Drobniejsze zanotowano w wydatkach pogrzebowych mistrzyni nowicjatu Lipskiej, z adnotacją „babkom naszym”, oraz siostr Garłoskiej i Cherowiczówny, zakrystianki Rogawskiej (jeden złoty „ubogim”)⁴⁶. Zdarzały się też inne, pojedyncze wypłaty: za cztery złote i 6 groszy kupiono siedem łokci płótna na koszule⁴⁷; jeden złoty i 36 groszy kosztowały „bułeczki do wódki”, zakupione zapewne na poczęstunek po pogrzebie siostry Jasińskiej⁴⁸, 54 złote otrzymał doktor leczący furtiankę Karniowską, a 20 złotych przekazano aptece⁴⁹. Podobny wpis odnotowano na karcie norbertanki Mucharskiej — apteka 58 zł, gdyż „ksiądz aptekarz rok ją leczył”, za co otrzymał 45 zł⁵⁰.

Z przedstawionych danych wynika, iż niewątpliwie najdroższe były uroczystości pogrzebowe księż Grabkowskiej i Poniatowskiej, zatem i w tym zakresie podkreślano rangę urzędu, pośrednio być może także pochodzenie społeczne zakonnic.

Na ostatnie pożegnanie furtianki Karniowskiej w 1797 roku wydano 278 złote. W tym przypadku zsumowana została tylko część *expensów*, bez mszy świętej, kosztów leczenia (na lekarza oraz dla apteki), a także — znajdujących się na osobnej karcie — zaproszenia i kwot przeznaczonych na mszę, które przekazano zakonnikom czterech klasztorów krakowskich. Na uroczystości Jasińskiej, która odeszła w tym samym roku co Karniowska, przeznaczono mniejszą sumę — już tylko 94 zł i 21 groszy (zsumowane wydatki umieszczono na dole karty) oraz najprawdopodobniej jeszcze 30 zł dla zakonników przybyłych na pogrzeb (zapis znajdował się na osobnej karcie, ale bez pokwitowania odbioru). Pogrzeb mistrzyni nowicjatu Lipskiej (1796 r.) kosztował 139 zł (w tym 30 zł wydano na msze zakonnikom; w rachunku nie ma podsumowania wydatków), siostry Garłoskiej (1795 r.) — 127 zł (w tym 30 zł zapisano na msze zakonnikom), siostry Mucharskiej (1780 r.) — 217 zł (w tym ponad 100 zł otrzymała apteka i lekarz, wydatki zsumowane zostały bez tych pozycji), zakrystianki Rogawskiej (1799 r.) — 190 zł (łącznie koszt podano na dole karty), mistrzyni nowicjatu i dyskretki Szcepkowskiej (1794 r.) — 136 zł (podsumowano na dole karty, bez świec — 28 zł), siostry Cherowiczówny (1794 r.) — 102,15 zł (zsumowane na dole z pomyłką), zaś konwerski Kulkiewiczówny (1788 r.) — 100 zł i 36 groszy.

Znalazłam dwie pomyłki w rachunkach — przy pogrzebie Garłoskiej w roku zapisano 113 zł, podczas gdy faktycznie wydano 127 zł; Cherowiczówny — 113 złotych i 15 groszy, gdy faktycznie wydano 102 zł i 15 groszy.

Rachunki pisała siostra sekretarka, gdyż taka informacja („sekretarka Z.O. S.N.”) znajduje się na kartkach zawierających zestawienie kosztów za pogrzeb mistrzyni nowicjatu Lipskiej, siostr Garłoskiej i Karniowskiej, oraz na zaproszeniu na pogrzeb Jasińskiej, na którym podana została także wysokość wypłat dla zakonników krakowskich.

Przy niektórych pozycjach, dotyczących donacji mszalnych za duszę zmarłej, bądź też przy zaproszeniach na pogrzeb z wyliczonymi datkami na poszczególne męskie zgromadzenia, znajdują się potwierdzenia pisane ręką zakonników („odebrałem”)⁵¹. Tak jest w przypadku

⁴⁵ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 na karcie dotyczącej rozliczenia pogrzebu mistrzyni nowicjatu Lipskiej zapisano, że sześć świec od Krymera, a sześć „z wosku naszego niepłatne”.

⁴⁶ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 Rogawska.

⁴⁷ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 konwerska Kulkiewiczówna.

⁴⁸ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 Jasińska.

⁴⁹ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 Karniowska.

⁵⁰ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15 Mucharska.

⁵¹ AKNZwierz., dział B sygn. 57/15.

mistrzynie nowicjatu Lipskiej — podpisał się augustianin, Garłoskiej — potwierdzili własnoręcznie franciszkanin, bernardyn i karmelita, Karniowskiej — sygnowali odbiór dominikanin, franciszkanin, bernardyn i karmelita. Osobne karty z potwierdzeniem odbioru pewnej kwoty pieniędzy zachowały się w teczce „Pokwitowania sum i zaproszenia ma msze 1726–1825”. Najstarsze z nich to potwierdzenie z 9 lutego 1726 r. brata Dominika, kustosa i gwardiana bernardynów na Stradomiu, z podpisem oraz pieczęcią tegoż odcisniętą w papierze, odbioru 58 zł „za msze św. i za wigilie ze Zwierzyńca pro anima Marianna”. Na dole inną ręką dopisano: „ksieni Rabsztyńska zmarła 20 stycznia 1726 roku”⁵². Na zaproszeniu do kościoła po śmierci siostry Teresy, skierowanym do dominikanów, franciszkanów, karmelitów z Wesołej, augustianów, reformatów i kapucynów, podpisała się ksieni Zofia Magdalena Otwinowska⁵³ oraz zakonnicy reprezentujący wszystkie wymienione zgromadzenia, kwitujący odbiór pieniędzy, w sumie 54 złote⁵⁴. Zmarłą w roku 1783 siostrę Radlińską określano jako „wzór cnoty zakonnej”⁵⁵. Także Otwinowska podpisała się na podobnym akcie po śmierci Anny Petroneli Strzelbickiej⁵⁶ w dniu 18 czerwca 1784 r. Na pogrzeb zaproszono dominikanów, franciszkanów, reformatów, kapucynów, karmelitów od św. Tomasza, bernardynów ze Słupka (?) i Stradomia — wszyscy ich przedstawiciele pokwitowali odbiór pieniędzy, w sumie 44 złotych. Niektórzy zamieścili przy wpisach informacje, o której godzinie będą się modlić za duszę zmarłej⁵⁷. Na uroczystości pożegnania siostry Antoniny zaproszono dominikanów (6 zł), karmelitów od św. Michała (4 zł), franciszkanów (4 złote, skwitował Ambroży zakrystianin), bernardynów (6 zł), augustianów (6 zł), karmelitów na Piasku (4 zł skwitował Fortunatus), kapucynów (4 zł, skwitował Tadeusz gwardianin), reformatów (6 zł, informacja o przybyciu brata Augustyna). Karta pozbawiona jest datacji i nazwiska zmarłej, ale charakter pisma podobny jest do kart, na których znalazły się informacje o śmierci i pogrzebie sióstr Lipskiej, Garłoskiej, Cherowiczówny w połowie lat dziewięćdziesiątych XVIII w. oraz Mucharskiej w 1780 r. W tym okresie jedyną Antoniną żyjącą w klauzurze była Kmicianka, która zmarła 9 października 1793 r.⁵⁸

Najpóźniejsze pokwitowania za odebranie pieniędzy na odprawienie mszy św. to wpisy z 1825 roku augustianina, przeora Aleksandra Tarkowskiego, z 18 lutego, po śmierci Agaty Kleńskiej zmarłej dwa dni wcześniej. Kwitował on odebranie 4 zł za odprawienie dwóch mszy świętych — jednej przy ciele, drugiej „dla braku XX [na Zwierzyńcu — O.M.P.] w klasztorze naszym w kościele S. Katarzyny”⁵⁹. Wpis na kolejnych luźnych kartkach — drugiej, uciętej w lewym dolnym rogu, trzeciej, czwartej i piątej świadczy, że modlili się za nią także domini-

⁵² K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 154; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 478, urodzona ok. 1657. AKNZwierz., dział B sygn. 57/14.

⁵³ K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 155; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 484, urodzona ok. 1724, ksieni od 1774 r. AKNZwierz., dział B sygn. 57/14.

⁵⁴ AKNZwierz., dział B sygn. 57/14. Są to franciszkanin Melchior Bazgier zakrystianin, augustianin Walenty, który potwierdza obecność księdza Anioła magistra nowicjatu i wikarego, reformata Filip zakrystianin, kapucyn Zeno.

⁵⁵ K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 156; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 485, urodzona ok. 1713 r. Zmarła 8 lutego, a pogrzeb odbył się 10 lutego.

⁵⁶ K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157 data zgonu — 10 czerwca; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 487 nowicjat 1776 r. Podaje, że zmarła 1 maja, a franciszkanie zapisali jej zgon 10 czerwca.

⁵⁷ AKNZwierz., dział B sygn. 57/14 — dominikanin Franciszek, franciszkanin Melchior Bazgier zakrystianin, karmelita Teodor, bernardyn ze Stradomia Teodor zakrystianin. Rozpocznali franciszkanie o szóstej, a kończyli bernardyni o dziesiątej.

⁵⁸ AKNZwierz., dział B sygn. 57/14; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 486/487. Wstąpiła do nowicjatu wraz z siostrą Eleonorą — zmarła w 1799 r., obydwie były córkami Marcina, burgrabiego krakowskiego.

⁵⁹ AKNZwierz., dział B sygn. 57/14; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 487, w nowicjacie 1784 r.

kanie, franciszkanie, bernardyni i reformaci⁶⁰. Jeszcze późniejszy wpis pochodzi z 1834 roku⁶¹ i dotyczy odebrania 10 złotych na dziesięć mszy św. przez franciszkanina Pelagiego, po śmierci podzakrystianki Joanny Baranowskiej⁶².

Rachunki pogrzebowe, choć licznie stanowią bardzo niewielką grupę wśród bogatej kolekcji archiwaliów norbertanek, pozwalają na poznanie realiów i praktyki pożegnania sióstr na Zwierzyńcu. Zawierają informacje zarówno o materialnej stronie oprawy pogrzebów, jak i duchowej. Różnice w wydatkach na poszczególne uroczystości potwierdzają jedynie specjalną pozycję ksieni, natomiast wśród innych zakonnic, pełniących urzędy i tych bez funkcji, nie widać zasadniczych różnic w wydatkach pogrzebowych. Najwyraźniej starano się przestrzegać wskazań zawartych w regule i konstytucjach wszystkich zakonów, nie tylko św. Norberta, wymagających od sióstr równości i braterstwa oraz pozostawienia świeckich podziałów społecznych poza murem klauzury: „Urodzenie wasze za furtą zostało, w klasztorze i niebie równość ma mieć miejsce”⁶³.

Adres Autorki:

Dr Olga Miriam Przybyłowicz
Ośrodek Historii Kultury Materialnej
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
00-140 Warszawa

ACCOUNTS OF FUNERAL COSTS
IN THE NORBERTINE CONVENT IN ZWIERZYŃCIE (17TH–18TH C.)

The Norbertine convent in Zwierzyniec, which was founded and richly endowed by Jaxa Gryfita in the second half of the 12th century, has a vast archive of manuscripts and accounting documents. The latter include sheets with records of the costs of funerals of nuns who died in the second half of the 18th c. and the first half of the 19th c. (“Accounts of the funerals of sisters for 1762–1797” and “Receipts of sums and invitations to masses for dead sisters 1726–1825”). There are 16 sheets of paper of different size, with records of expenditure connected with the funerals of 11 nuns. In four cases there are also invitations to the funeral ceremony and data on money given as an offering to monasteries for coming to the burial and celebrating a mass for the dead.

The documents concern nuns who had different positions in the convent hierarchy, from prioress to novice, which implies that at least since the middle of the 18th c. costs of each

⁶⁰ AKNZwierz., dział B sygn. 57/14. Bez kwoty pokwitowanie wystawione 17 lutego za odprawienie pięciu mszy za duszę Agaty przez dominikanina Henryka Strączyńskiego zakrystianina. Wąski pasek pokwitowanie odebrania 10 zł przez księdza Czeka, gwardiana franciszkanów. Bernardyn ks. Rychlicki kustosz potwierdził odbiór 40 zł. Reformata brat Eryk odebrał 10 zł.

⁶¹ A więc należy skorygować datę skrajną podaną na teczce rękopisu — 1825 na 1834 r.

⁶² AKNZwierz., dział B sygn. 57/14; K. Kramarska-Anyszek, Spis, s. 157; M. Borkowska, *Leksykon...*, s. 487, w nowicjacie 1788 r. AKNZwierz., dział B sygn. 57/14 tu bez daty dziennej i rocznej, karta ucięta ze śladami pieczęci w czerwonym wosku.

⁶³ M. Borkowska, *Klasztory żeńskie Krakowa w epoce potrydenckiej: rekrutacja i obediencja*, [w:] *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław–Opole 2000, s. 603.

funeral were recorded. Accounts indicate that the funeral was usually three days after a sister's death.

The accounts give us insight into the details of the everyday life of an enclosed religious community and the functioning of the convent. Funeral costs were connected with the spiritual sphere (masses for the dead in Cracow churches, alms) and the material one (the coffin, candles, food for the participants of the ceremony). Differences in expenditure for particular burials confirm that the prioress had a very high position in the convent but costs of burying other nuns, whether they held any office or not, did not differ much.

Translated by
Izabela Szymańska